

UTICAJ GLOBALNE FINANSIJSKE KRIZE NA SVETSKU TRGOVINU

Slobodan Čerović

Univerzitet Singidunum, Beograd, Srbija

✉ slobodancerovic@hotmail.com

Marina Pepić

Narodna banka Srbije, Beograd, Srbija

✉ marinapepic@hotmail.com

Pero Petrović

Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, Srbija

✉ pera@diplomacy.bg.ac.rs

Stanislav Čerović

Student master studija na Univerzitetu Singidunum, Beograd, Srbija

UDK
338.124.4:
339(100)
Pregledni rad

Apstrakt: Savremena ekonomska i finansijska kriza uticala je značajno na smanjenje trgovinskih tokova prvi put posle Drugog svetskog rata, tako da je mnogi nazivaju trgovinskom krizom. I pored brojnih koristi i nedostataka liberalizacije kao ključnog savremenih obeležja, postojeća kriza dovela je do preispitivanja ovih stavova utičući na uvođenje mera protekcionizma i na jačanje brojnih regionalnih veza i saveza. Pitanje koje se nameće je kako će izgledati trgovinski tokovi u budućnosti i da li će regionalne integracije imati prevagu nad multilateralnim i liberalizovanim trgovinskim sistemom. Finansijska kriza je, vrlo brzo, postala ekonomska kriza koja je pogodila sve sektore. Prvi vidljivi efekti krize manifestovali su se u snažnom padu trgovinskih tokova, uslovljenim padom tražnje, što je dovelo do pada proizvodnje i zaposlenosti. Prve reakcije mnogih država bile su mere protekcionizma, kako bi se zaštitili nacionalni interesi. Ovo je ponovo aktuelizovalo debatu pobornika liberalizma i protekcionizma, gde su efekti i nastanak krize išli u prilog ovih drugih. Donosioci ekonomskih odluka suočeni su sa gorućim ekonomskim problemima, pokušavali su da ih ublaže (makar na kratak rok) okrećući se regionalnim partnerima, a manje prema svetskom tržištu.

Primljeno:
31.10.2013.
Prihvaćeno:
20.02.2014.

Ključne reči: finansijska kriza, trgovinski tokovi, globalizacija, regionalizacija, STO.

1 Uvod

Proces globalizacije podrazumevao je, između ostalog, značajnu liberalizaciju trgovinskih i kapitalnih tokova koji su obeležili kraj prošlog veka. Ekonomski dometi globalizacije podrazumevali su visoke stope rasta i u manje razvijenim i u razvijenim zemljama, praćeni značajnim trgovinskim i kapitalnim tokovima. Međutim, od 2000. godine pojavljuju se, prvo fragmentarno, a potom i opšte finansijske krize. Prva je nastala na američkom finansijskom tržištu, a vrlo brzo se proširila na EU, a potom i na celi svet. Druga kriza, sasvim suprotnog porekla, pogodila je najrazvijenija tržišta na svetu čime je njen efekat i razornost postao još veći. Na početku krize nije se mogla ni zamisliti njena jačina, obuhvat i trajanje. Svetska privreda se blago oporavila tokom 2012. godine i sva su očekivanja da će se trend nastaviti i tokom 2013 godine. Oporavak se ogleda u blagim stopama rasta najpogođenijih privreda tokom 2010. i 2011. godine, što utiče na postepeno intenziviranje trgovinskih tokova u svetu.

Dakle, kolaps svetske trgovine od kraja 2008. godine uslovljen je finansijskom krizom, ali je i veoma neuravnotežena međunarodna trgovina doprinela stvaranju globalnih debalansa. Mnogi eksperti smatraju da su upravo ti debalansi fundamentalni uzrok svetske ekonomske krize. Ova činjenica je često previđana i zbog brojnih objašnjenja iz oblasti finansijskih tržišta. Koliki su ti debalansi i kako su se oni uvećavali u prvoj deceniji ovog veka prikazaćemo u ovom radu. Pri tome, treba imati u vidu da su globalni debalansi, kako je uobičajeno, definisani kao sume apsolutnih vrednosti neravnoteža (suficita/deficita) u tekućim bilansima pojedinih zemalja. Posebno treba imati u vidu da su se ti veliki debalansi ostvarivali u okviru STO, što im daje specifičnu težinu.

Osim toga, u ovom radu ukazaćemo na značaj trgovinske neravnoteže za izbijanje globalne krize, a zatim razmatramo povratni efekat. To znači da ukazujemo na ogromne poremećaje u svetskoj trgovini. Potrebno je objasniti mehanizam nastanka krize u uslovima globalne trgovinske neravnoteže. U radu ćemo pokušati da analiziramo poremećaje u okviru STO i ukažemo na neka otvorena pitanja proistekla iz međuzavisnosti dugoročne trgovinske neravnoteže i ekonomske nestabilnosti koja je zahvatila ceo svet. Pre svega, ukazujemo na značaj članstva u STO, kojoj, uskoro, i Srbija treba da pristupi.

Članstvo u STO je od kapitalnog značaja za ekonomski sistem zemlje, ali ima i političku dimenziju jer obezbeđuje:

- preferencijalan ulazak na tržište 159 zemalja koji je „rezervisan“ samo za članice (primena klauzule najpovlašćenije nacije);
- stabilnost uslova privređivanja u zemlji koji se ne mogu naknadno menjati sa promenama unutrašnjih političkih prilika;
- zaštitu od nelegalnih ekonomskih mera drugih zemalja u okviru organizacije (sistem rešavanja sporova u STO);

- transparentnost i praćenje spoljnotrgovinskih režima članica;
- uključivanje u proces postepenog snižavanja carina i necarinskih barijera;
- dodatno privlačenje stranih investitora, jer je unutrašnji sistem stabilan i predvidiv;
- članstvo u STO je preduslov za članstvo u Evropskoj uniji;

Evropska unija je jedinstven subjekt međunarodne trgovine, jer je njenim institucijama povereno kreiranje i izvršenje spoljnotrgovinske politike zemalja članica. EU je još uvek najznačajniji svetski trgovac, koji dominira u izvozu robe i usluga, što znači da razvijene zemlje ostaju lideri u međunarodnoj trgovini. Pred EU je težak zadatak da oblikuje svoju spoljnotrgovinsku strategiju danas, u trenutku primetnog otklona globalne ekonomske moći u korist zemalja s naglim privrednim razvojem. Naime, azijske zemlje, nakon regionalne krize (krajem dvadesetog veka) menjaju obrasce privrednog razvoja: redukuju deficite tekućeg bilansa i vremenom prelaze u suficite, drže svoje valute na potcenjenom nivou kako bi stimulisale izvoz, manje se oslanjaju na inostrani kapital, a visoku štednju koriste za investiranje u inostranstvu – i u realne, i u finansijske sektore.

Takva strategija odgovarala je i razvijenim zapadnim zemljama, naročito SAD. Međutim, naizgled iznenada sve se promenilo. Višegodišnje neoprezno zaduživanje privrede i građana, u uslovima niske domaće štednje, prouzrokovalo je priliv inostranog kapitala.¹ Neravnoteža u tokovima kapitala prouzrokovala je neravnoteže u trgovinskim tokovima. Postalo je očigledno da kompatibilnost ekonomskih politika dve grupe zemalja (u smislu preliivanja kapitala s Istoka na Zapad) ne znači i kretanje ka ravnoteži u međunarodnim ekonomskim odnosima, jer su finansijski posrednici stvarali nove trendove u međunarodnom kretanju kapitala. To je izvalo veliku finansijsku krizu, a potom i sunovrat realnih privrednih i trgovinskih tokova.

Globalna trgovinska neravnoteža je jedan od faktora aktuelne ekonomske krize. Veliki deficit i zavisnost zapadnih zemalja (pre svega SAD) od kapitala iz azijskih zemalja inicirali su ponudu inovativnih finansijskih instrumenata, koji su uveli svet u finansijsku i ekonomsku krizu. Nakon izbijanja krize, međunarodna trgovina beleži sunovrat, pri čemu se uočavaju brži pad trgovine od proizvodnje, natprosečni pad trgovine kapitalnim i trajnim potrošnim proizvodima, poremećaji u međunarodnim lancima ponude. Budući izazovi odnose se na mogući protekcionizam i pogrešan pristup rešavanju globalne neravnoteže.

¹ Mini recesija početkom ovog veka, u SAD, izazvana berzanskim "balonom" i posledničkim krahom softverskih kompanija, isprovocirala je ekspanzivnu monetarnu politiku FED-a i niske kamatne stope. Uporedo s niskom inflacijom, politika jeftinog novca predugo je trajala. Osnovna kamatna stopa centralnih banaka razvijenih zemalja ostala je niža od 2%.

2 Uticaj svetske krize na trgovinske tokove

Globalna finansijska kriza, do sada, je proizvela niz teških i socijalnih posledica koje se teško ublažavaju. Nesumnjivo, svetska ekonomska kriza uticala je dramatično na obim trgovinske razmene u svetu. Međutim, treba imati u vidu da su brojni eksperti ukazivali na mogući (poguban) uticaj globalnih neravnoteža na ekonomsku stabilnost i znatno pre izbijanja aktuelne krize (Obstfeld and Rogoff, 2000). Povezanost globalne finansijske krize i kolapsa svetske trgovine analizirana je od strane brojnih ekonomista. Te analize obuhvataju mnoštvo kauzalnih veza u realnim finansijskim tokovima koje su inkorporirane u dinamički intermedijarni model opšte ravnoteže, sa šest sektora proizvodnje i trgovine. Neke analize obuhvataju 15 najrazvijenijih privreda i regiona. Iz tih analiza može se sagledati da su neke veze direktne i sasvim očigledne, dok su druge posredne i složenije (McKibbin and Stoeckel, 2009). Razumljivo je što je u vreme globalne ekonomske krize svugde u svetu pojačan strah od pada zaposlenosti i dohotka.

Globalna finansijska kriza ostavljala je za sobom velike stope nezaposlenosti, ali je njen negativan uticaj takođe bio izražen na svetske trgovinske tokove. Posledica pada tražnje, za robom i uslugama, na najvećim i dohodovno najbogatijim tržištima bio je i pad obima i dinamike ukupne međunarodne trgovine. Na to ukazuje sledeća tabela.

Tabela 1: Kretanje svetskog izvoza u periodu 2000-2010. godina (u %)

	2000-10	2007	2008	2009	2010
Svetski izvoz	3,0	6,5	2,0	-12,0	-13,0
Poljoprivredni proizvodi	3,0	5,5	2,0	-3,0	-4,0
Goriva i rude	2,0	3,5	0,5	-4,5	-5,5
Industrijski proizvodi	3,5	8,0	2,5	-15,5	-16,5
Svetska proizvodnja	1,5	0,5	1,0	-5,5	-6,5
Svetski GDP	2,0	3,5	1,5	-2,5	-3,5

Izvor: International trade statistics, WTO, 2011.

Pad svetske proizvodnje od 6% u 2010. godini, praćen je padom izvoza za 13%, i uvoza za 14%, pri čemu su ovi negativni trendovi najznačajniji u izvozu industrijskih proizvoda (-16,5%). Fenomen savremene globalne finansijske krize uticao je da pad trgovinskih tokova bude snažno izražen kod najrazvijenijih zemalja, dok je situacija kod manje razvijenih zemalja bila značajno bolja. Na to ukazuje sledeća tabela.

Značajan pad svetske trgovine zabeležen je u 2010. godini, a negativan trend se nastavio i u 2011. godini, naročito u zemljama američkog kontinenta i Evrope. Najmanji pad trgovine zabeležen je u Aziji, zahvaljujući aktivnosti

Kine, čiji je izvoz u 2010. godini imao pad od 11%, što predstavlja najmanji pad izvoza u datoj godini, dok je uvoz zabeležio rast od 3%. Tako je Kina postala najveći svetski izvoznik u toj godini i time pretekla Nemačku i SAD. Osnovna karakteristika trgovinskih tokova u 2011. godini je dominacija regionalne trgovine u trgovinskim tokovima, tako da je obim trgovine u okviru regiona značajniji od obima trgovine između regiona. Treba istaći da je 72% njene trgovine ostvareno unutar Evrope, više od 50% izvoza Azije ostalo je u okvirima nje, kao što je i 48% izvoza Severne Amerike ostalo unutar regiona (World Trade Report, WTO, 2012). Statistički podaci pokazuju da je pad regionalne trgovine u vreme globalne finansijske krize bio blaži nego pad trgovine između regiona.

Tabela 2: Trgovina po regionima (% godišnja promena)

I z v o z		Region	U v o z	
2000-10	2010		2005-10	2010
3	-13	Svet	3	-14
2	-18	Severna Amerika	1	-17
1	-8	Južna/Centralna Amerika	6	-18
2	-15	EU (27)	6	-18
4	-5	Komovelt nezavisnih država	11	-26
8	-11	Azija	6	-8
17	-11	Kina	15	3
12	-3	Indija	13	-3

Izvor: International trade statistics, WTO, 2011.

Između niza negativnih posledica koje su izazvane globalnom finansijskom krizom (smanjenje svetskog bruto proizvoda, povećanje nezaposlenosti, smanjenje obima i pogotovo vrednosti svetske trgovine robama i uslugama, bitno smanjenje stranih direktnih investicija, kredita, zapadanje u dužničku krizu čitavog niza zemalja, smanjenje priliva deviza po osnovu doznaka) izdvaja se protekcionizam koji praktikuje sve veći broj zemalja. Na svetske trgovinske tokove utiču i tzv. dužničke krize. Naime, desetak ekstremno visoko zaduženih zemalja se našlo u ogromnim teškoćama. Još veći broj zemalja zbog smanjenja izvoznih prihoda, relativno visokog spoljnog duga i visokog iznosa obaveza koje dospevaju po osnovu sevisiranja tih dugova, naći će se u statusu visoko zaduženih.

Neosporno, globalna finansijska kriza uticala je na svetske trgovinske tokove ali i, povratno, trgovinska neravnoteža se može smatrati kao bitan faktor koji je doprineo produblivanju krize. Pri tome ukazujemo na godišnje deficite

tekućeg bilansa najrazvijenijih zemalja.² Na primer, SAD su postale zavisne od azijskih centralnih i komercijalnih banaka, pošto je nedostajući kapital za preveliku potrošnju pristizao prevashodno iz Japana i Kine, u vidu kupovine američkih hartija od vrednosti. Brojni eksperti su razmatrali (na primer, Claessens et al., 2010) šta će se desiti ukoliko, iz bilo kog razloga, presuše izvori azijskog kapitala za finansiranje prekomernog „blizanačkog“ deficita SAD (fiskalni i platnobilansni deficit). Analiza je ukazivala na koji način bi se formirala nova ravnoteža između makroekonomskih agregata, na obim i dinamiku redukcije potrošnje i u kojoj meri bi bila socijalno podnošljiva.

Da li bi devizni „podivljali“ kuresvi i otvorili put za primenu nove protekcionističke ekonomske politike? (Claessens et al., 2010). To svakako ukazuje na kreiranje nove ekonomske i političke mape sveta u skorijoj budućnosti. Poremećeni trgovinski tokovi i kriza trgovine uslovlila je pojavu (neo)protekcionizma. Trenutni protekcionizam je pokušaj da se negativni trendovi zaustave i preokrenu. Pri tome treba imati u vidu da protekcionizam, svakako, nije među glavnim uzročnicima kolapsa trgovine, ali je njen bitan pratilac i atribut. Međutim, postoji opasnost da, ukoliko eskalira, i sam postane generator negativnih trendova u svetskoj trgovini ili prepreka njenog oporavka. S druge strane, globalne trgovinske neravnoteže bile su važan faktor izbijanja ekonomske krize u 2008. godini, a potom je usledio veliki pad svetskog dohotka i trgovine u 2009. i 2010. godini, koji uprkos oporavku, zasigurno neće moći u celini da se nadoknadi ni u nekoliko narednih godina. Naime, već 2011. godine postala je vidljiva asimetrija u oporavku svetskih trgovinskih tokova: neke zemlje u razvoju su se gotovo vratile na pretkrizni nivo, ali uz priliv kapitala i rastuću inflaciju, dok su druge zabeležile sporiji oporavak od očekivanog.

To se posebno odnosi na razvijene zapadne zemlje. U njima je nezaposlenost i dalje visoka, a finansijski problemi sa pojedinim zemljama Evropske unije (Island, Grčka, Španija, Italija) i kriza evro zone pojačavaju ionako visoku averziju prema riziku, bilo da je trgovinski ili finansijski.

Bitna karakteristika tekuće globalne krize je višestruko veći pad trgovine od proizvodnje i bruto domaćeg proizvoda. Ova konstatacija važi za svet u celini i za sve zemlje u okviru STO, pojedinačno. Promene trgovine u odnosu na promene BDP naglo su uvećane u dugom kriznom periodu. Međunarodna konkurentnost jedne zemlje predstavlja sposobnost ostvarivanja osnovnih ciljeva ekonomske politike, posebno rasta dohotka i zaposlenosti, bez povećanja zaduživanja i bez nastanka deficita platnog bilansa (Petrović i Jović, 2012, str.

² Godišnji deficit tekućeg bilansa SAD (kao pokazatelj veće nacionalne potrošnje od proizvodnje) rastao je skoro u svim godinama nakon Drugog svetskog rata, ali se ubrzao u 21. veku i dostigao najveći, istorijski nivo u 2006. godini (800 mlrd.dolara ili 6% bruto domaćeg proizvoda). Kolike su njegove razmere pokazuje podatak da su SAD „usisavale“ čak tri četvrtine suficita tekućeg bilansa svih zemalja sveta.

74). Tako definisana konkurentna pozicija mnogih zemalja pala je na nizak nivo, odnosno smanjila se pod uticajem krize i rizika poslovanja.

Tabela 3: Globalni debalansi u % od svetskog bruto domaćeg proizvoda

Godina	Svet	G – 20
2000	3,7	2,6
2001	3,1	2,2
2002	3,5	2,5
2003	3,8	2,6
2004	4,4	3,1
2005	5,2	3,6
2006	5,9	3,9
2007	5,7	3,7
2008	5,5	3,4
2009	3,9	2,4
2010	3,8	2,4

Izvor: IMF World Economics Outlook Database, April 2012.

G–7 je na svojim samitima još od 2003. godine ukazivao na rastući rizik globalnih trgovinskih neravnoteža najrazvijenijih zemalja sveta. Od Kine i Japana tražila se uzdržanost pri kupovini američkog dolara i veštačkog jačanja njihovih valuta (perid poznat i kao „rat valuta“). S druge strane, od SAD se tražilo da uveća domaću štednju, a od evropskih zemalja da podstiču konkurentnost. Svi ti predlozi išli su u prilog očuvanja postojeće ravnoteže, odnosno sprečavanja globalne, nadolazeće ekonomske krize (Obstfeld and Rogoff, 2000). Brojni analitičari ističu da zaduživanje i „balon“ na tržištu nekretnina nisu bili izazvani globalnim neravnotežama, ali smatraju da su neravnoteže imale ključnu ulogu u formiranju uslova za izbijanje krize. To znači da su turbulencije na finansijskom tržištu bile „inicijalna kapisla“ u zapaljivoj smeši problematičnih globalnih ekonomskih i trgovinskih odnosa.

Neki analitičari smatraju da „spoljne neravnoteže odražavaju, pa čak i predskazuju, unutrašnje neravnoteže“ (Bini-Smghi, 2008). U izrazito suficitarnim zemljama, kao što su Kina, J. Koreja, Tajvan, Saudijska Arabija i Ujedinjeni Emirati, pad izvoza nije bio praćen jednako velikim smanjenjem uvoza. Obrnuto, u zemljama sa velikim deficitima, kao što su SAD i Španija, pad uvoza bio je znatno veći od smanjenja izvoza.

Globalna finansijska i ekonomska kriza najviše je pogodila trgovinu opremom i investicionim dobrima (mašine, transportna sredstva, oprema za domaćinstvo, elektronika, komponente). Utvrđeno je da su promene tražnje za trajnim potrošnim dobrima u periodima kriza četiri do šest puta veće nego

promene tražnje za proizvodima za tekuću potrošnju (Bems, 2010). Takva situacija se ponovila u poslednjoj krizi s još izrazitijom asimetrijom u promenama tražnje: tražnja za trajnim potrošnim dobrima u SAD i Evropskoj uniji opala je za više od 30%, odnosno 20% respektivno, dok je tražnja za robom široke potrošnje i uslugama opala za samo 1%, odnosno 3% u 2011. godini (IMF, 2013).

3 Kriza Svetske trgovinske organizacije

Svetska trgovinska organizacija je jedina globalna međunarodna organizacija koja se bavi pravilima trgovine među nacijama. U osnovi ove organizacije nalaze se sporazumi STO, potpisani i ratifikovani u parlamentima najvećeg broja država koje učestvuju u međunarodnoj trgovini. Cilj je da se pomogne proizvođačima robe i usluga, izvoznicima i uvoznicima u poslovanju. Svetska trgovinska organizacija počiva i funkcioniše na tri najvažnija principa:

- 1) princip najpovlašćenije nacije;
- 2) princip nacionalnog tretmana;
- 3) princip transparentnosti.

Ovim osnovnim principima može se pridodati i princip liberalizacije trgovine i princip promovisanja konkurencije. Liberalizacija međunarodne trgovine i uspostavljanje zdrave trgovinske konkurencije u svim državama članicama, ali i na globalnom nivou, osnovni je cilj STO, a da bi se ovo u praksi i postiglo, sporazumi STO raspolažu brojnim instrumentima koji regulišu ove oblasti (Zubić-Petrović, et al., 2005, str. 4). Na primer, sporazum o subvencijama i kompenzatornim merama smatra da subvencija postoji kada postoji finansijski doprinos proizvodnim ili spoljnotrgovinskim preduzećima od strane vlade ili nekog drugog državnog organa na teritoriji države članice, koja može biti u vidu:

- 1) direktnih transfera sredstava (dotacije);
- 2) fiskalnih podsticaja i obezbeđenja zajmova, odnosno garancija za zajmove od strane državnih banaka;
- 3) preuzimanja dugova, obezbeđenja robe ili pružanja usluga i pribavljanja dobara;
- 4) refundiranje carina plaćenih na uvoz inkorporiranih sirovina;
- 5) naloga drugim privatnim telima da izvrše transfer finansijskih sredstava, preuzmu dugove ili obezbede robu u korist primaoca.

Svetska trgovinska organizacija se bori protiv nedozvoljenih subvencija, smatrajući ih preprekom u međunarodnoj trgovini, putem kompenzatornih dažbina koje su takođe predviđene Sporazumom o subvencijama i kompenzatornim merama. Nisu sve subvencije zabranjene ovim sporazumom,

odnosno neće protiv svake subvencionisane robe biti pokrenut antisubvencioni postupak i nametnute kompezatorske dažbine.

Subvencije u poljoprivredi regulisane su Sporazumom o poljoprivredi, te poljoprivredni proizvodi ne mogu biti predmet antisubvencione istrage. Takođe, Sporazum definiše dozvoljene subvencije u koje ubraja sve vrste pomoći za istraživačke delatnosti koje sprovode firme ili visoke naučne ustanove, kao i troškove vezane za istraživački personal, troškove instrumenata, pomoć nerazvijenim regionima i pomoć za zaštitu životne sredine.

Na primer, izvozne subvencije i subvencije čije dobijanje zavisi od korišćenja domaćih umesto uvoznih inputa spadaju u Sporazumom zabranjene subvencije koje se sankcionišu kompenzatorskim dažbinama.

STO zabranjuje sledeće vidove subvencija (Rapajić, 2013, str.135):

- 1) subvencije koje se mogu smatrati „specifičnim“;
- 2) subvencije zavisne od izvoznog uspeha;
- 3) subvencije čije dobijanje zavisi od korišćenja doćih umesto uvoznih inputa;
- 4) subvencije koje prouzrokuju „ozbiljnu štetu“ drugim državama članicama.

Tabela 4: Broj pokrenutih antisubvencionih istraga i broj uvedenih kompenzatorskih mera protiv zemalja izvoznica (1995-2011)

Zemlja izvoza	Broj pokrenutih antisubvencionih istraga	Broj uvedenih kompenzatorskih mera
Indija	53	31
Kina	52	34
Južna Koreja	18	8
Indonezija	14	8
Italija	13	9
SAD	13	7
Tajland	12	3
Evropska unija	12	11
Kanada	8	3
Francuska	7	6
Ostalo	77	47
Ukupno	279	167

Izvor: Cauntervalling Intitutions: By Exporting Cauntry, 01/01/1995-31/12/2011, (http://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/CV_IntiatiosByExpCty.pdf)

Pojavom globalne finansijske krize menjaju se i trgovinski tokovi u okviru STO. Uočava se da veći broj zemalja članica STO koristi subvencije za prodor na inostrano tržište, naročito Indija, Kina i Južna Koreja. Pored zemalja u razvoju, izvozne subvencije prisutne su i u razvijenim zemljama poput

Evropske unije, SAD i Kanade. U posmatranom periodu je od 279 pokrenutih antisubvencionih istraga, uvedeno 167 kompenzatornih mera za uvoz proizvoda iz zemalja koje primenjuju izvozne subvencije.

Nedozvoljene subvencije se najviše primenjuju u sektoru metalnih proizvoda, hemijskom sektoru, sektoru gume i plastike. Primećuje se da pored primarnog sektora koji je tradicionalno podložan državnoj podršci i sektor mašina i električne opreme biva potpomognut subvencijama (Rapajić, 2013, str.138).

Tabela 5: Broj uvedenih kompenzatorskih mera protiv članica STO, po sektorima (2007-2011) i ukupno (1995-2011)

S e k t o r i	2007	2008	2009	2010	2011	1995/ 2011
Žive životinje				1		5
Proizvodi od povrća					1	9
Životinji i biljne masti i ulja				1		5
Upakovana hrana, sokovi, alkoholna pića, sirće, duvan	1					13
Mineralni proizvodi			1		1	6
Proizvodi hemijske industrije		1	2	2		10
Plastika i gume i proizvodi od njih		2	1	4		14
Koža i proizvodi od kože					1	3
Papir i proizvodi od papira		1		2	1	6
Tekstil		1		1		8
Obuća, perje, veštačko cveće				1		1
Kamen, staklo, plastika i plemeniti metali	1	4	3	7	4	7
Mašine		2	2			10
Vozila, vazduhoplovi i plovila		2	2			1
U k u p n o	2	11	9	19	9	167

Izvor: Cauntervalling Measures: By Sector 01/01/1995-31/12/2011., http://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/CV_MesuresByExpCty.pdf.

Dugotrajna finansijska kriza odrazila se i na funkcionisanje globalnih organizacija uključujući Svetsku trgovinsku organizaciju. Zemlje koje imaju vrlo visoke tzv. izvozne koeficijente, kao što su Hong Kong, Singapur, Irska, Belgija, Holandija, Slovačka, Mađarska i dr. su najviše pogodjene. Osim toga, kriza je teško pogodila zemlje koje izvoze naftu, obojene metale, proizvode crne

metalurgije, prirodni kaučuk i sl. pogotovo ako su njihovi izvozni koeficijenti vrlo visoki. Naravno, kriza je teško pogodila i zemlje u čijoj strukturi deviznog priliva vrlo visoko učešće imaju prihodi od izvoza usluga, kao što je slučaj sa Egiptom, Grčkom, Panamom, Hrvatskom, Kiprom, Kubom i drugim.

U uslovima globalne finansijske krize, STO kada se radi o subvencijama drugačije tretira države u razvoju i najmanje razvijene države. Najmanje razvijenim državama članicama kao i onim članicama koje imaju BDP po glavi stanovnika manji od 1.000 dolara, STO dozvoljava da koriste uvozne subvencije. Što se tiče subvencija čije dobijanje zavisi od korišćenja domaćih umesto uvoznih inputa, njihovo korišćenje ograničeno je na period od osam godina od trenutka pristupanja STO za najmanje razvijene države, odnosno pet godina za države u razvoju. Međutim, oživljeni protekcionizam, naročito u proteklih pet godina mnoge zemlje udaljava od ciljeva Svetske trgovinske organizacije.

4 Izazovi (neo)protekcijonizma

Statistike za period od kraja 2008. godine pa sve do kraja 2011. Godine, pokazuju da protekcijonizam i u okviru STO jača. U tom periodu, u svetu je uvedeno blizu 1400 trgovinskih mera, uključujući i oko 900 diskriminatorskih, pri čemu se na zemlje G20 odnosi oko dve trećine. Dijapazon primenjenih mera je širok, od klasičnog antidampinga, preferencijalnog tretmana domaćih preduzeća koji su obuhvaćeni programima državne pomoći, do raznih diskriminatorskih procedura i zavijenog protekcijonizma u formi fiskalnih olakšica i oslobađanja (Hoekman and Wilson, 2012).

U okviru zemalja STO primena pojačane zaštite za vreme trajanja globalne krize opravdava se očekivanim pozitivnim efektima po zaposlenost, dohodak i trgovinski bilans.

Međutim, takva politika eventualne pozitivne rezultate može da ima u kratkom roku. Više carinske stope i druge mere koje dovode do manjeg uvoza, znače, u isto vreme, smanjenje izvoza, zaposlenosti i dohotka u drugim zemljama. Rezultat toga je pad njihove tražnje, uključujući i uvoznju tražnju za proizvodima iz zemalja koje su povećale mere zaštite. Svi ovi efekti dodatno se pojačavaju ako druge zemlje na rastući protekcijonizam odgovore pojačanjem protekcijonističkih mera, što je logična reakcija. S druge strane, do sličnih efekata dovodi primena direktnih pomoći ili podsticaja domaćem sektoru, čemu su posebno sklone razvijene članice STO. Već je navedeno da subvencionisanje domaće proizvodnje, takođe, dovodi do zaostajanja izvoznih sektora i rasta cena proizvoda uvozno supstituisanih sektora.

U takvoj situaciji sasvim je izvesno da će druge zemlje reagovati „arsenalom mera“. Krajnji efekat su negativni rezultati poznati iz teorije i prakse, te se strateška trgovinska politika time stavlja pred teške zadatke. Mere i

efekti naraslog protekcijonizma mogu se i kvantitativno izraziti i oceniti. Rezultat je pad obima svetske trgovine i svetskog dohotka. Povećanje carina koja rezultuje u porasta budžetskih prihoda za 1 dolar, dovodi do smanjenja svetskog izvoza za 2,16 i svetskog dohotka za 0,73 dolara. Ni procenjeni efekti stimulacija ne deluju ubedljivije. Na primer, dolar stimulacija može da uveća nacionalni BDP za 0,64 dolara i trgovinu za 0,08 dolara, ali su efekti po druge zemlje neodređeni ili negativni, posebno ako i one odgovore primenom istih ili sličnih mera.

Protekcijonističke mere je relativno lako uvesti, ali je veoma teško ukinuti. Neki eksperti ukazuju da je bilo potrebno pedeset godina da se dostigne sadašnji nivo liberalizacije, a da postoji opasnost da se sve to anulira u vrlo kratkom roku (Krueger, 2010). Ta činjenica pred kreatore ekonomske i trgovinske politike postavlja težak zadatak, utoliko pre što su pod stalnim pritiskom da uvode mere koje vode kratkoročnim koristima, uprkos izvesnim negativnim efektima u dužem roku. Izostajanje pomaka na multilateralnom nivou proteklih godina, takođe splašnja optimizam kad su u pitanju promene u skorije vreme, nastale globalnim debalansom u svetskim trgovinskim tokovima.³

5 EU i STO

U uslovima globalne finansijske krize brojni eksperti smatraju da Evropska unija spotiče globalne pregovore. Četiri godine u dubokoj finansijskoj krizi, opterećena rekordnom stopom nezaposlenosti (na kraju 2012. godine preko 26 miliona ljudi) i zgaslim privrednim rastom, Evropska unija svoju buduću ulogu u svetskoj trgovini gleda „u krivom ogledalu“. S jedne strane, EU je i dalje najveći svetski trgovinski izvoznik i uvoznik, vodeći devizni investitor i korisnik stranih ulaganja. Gotovo 20 odsto ukupnog svetskog izvoza, i pored krize, poreklom je sa prostora EU uprkos izvesnim trgovinskim barijerama. S druge strane, EU već godinama nema rešenje za podsticanje sopstvenog privrednog rasta, dok njeni vodeći ekonomski partneri (SAD, Kina, Japan, Indija, Rusija, Brazil i dr.) uglavnom imaju pozitivne stope privrednog rasta.

Međutim, i pored krize koja je zahvatila celu EU (posebno one zemlje u evro zoni) ona i dalje neguje spoljno-trgovinske ambicije. Tako je marta 2013. Evropski savet zaključio: „Već 2015. godine, 90 odsto privrednog rasta, a sa tim i svetske tražnje roba i usluga generisaće se izvan EU, i treba svim raspoloživim sredstvima Evropskoj uniji obezbediti pristup tim tržištima. Ponude za buduće poslove na tržištu EU i povoljne pojedinačne trgovinske sporazume treba dvostruko uvezati. S jedne strane, treba ih povezati s konkretnim stvaranjem tamošnjih tržišta, s istovremenim jasnim najavama da će se pregovori ili postojeći trgovinski status prekidati ukoliko se strano tržište ne otvori dovoljno

³ Na primer, odnos dolara i juana, koji je doprineo produblivanju debalansa, još uvek nije rešen.

za evropski biznis“. Međutim, brojni analitičari iz ostatka sveta smatraju da EU sve više klizi u protekcionizam.

Naime, konkurenti i partneri EU da bi plasirali svoju robu (na primer kukuruz, genetski modifikovanu hranu, keramiku, delove za avione, kozmetičke preparate, intelektualnu svojinu, vino, automobilske gume i dr.) na najveće integrisano tržište na svetu, prolaze iscrpljujuću proceduru proveru. Međutim, ključna tržišta na kojima bi EU trgovinom mogla da oživi privredni rast i podstakne nova zapošljavanja, odnedavno osetno umnožavaju trgovinske barijere. S druge strane, u gotovo svim zemljama i dalje postoje neizvesnost i strah od investiranja i uzdržavanje od potrošnje, naročito trajnih dobara.

6 Neophodnost reforme sistema odlučivanja u STO

Globalna ekonomska kriza nametnula je potrebu za reformisanjem sistema odlučivanja u STO jer su trgovinski tokovi poremećeni, uglavnom među članicama te organizacije. Naime, trenutno se u okviru Svetske trgovinske organizacije odluke donose konsenzusom svih članica. Ova praksa je nasleđena iz GATT, kao i mehanizam uspostavljanja konsenzusa koji je poznat pod nazivom „zelena soba“. U praksi, sve odluke se usaglašavaju između 25 do 30 najuticajnijih i najaktivnijih članica STO koje čine zelenu sobu. Tu su prisutne skoro sve razvijene zemlje, obično učestvuju i jedna do dve zemlje u tranziciji, a ostalo su zemlje u razvoju. Svaki predlog odluke prvo bude razmatran i usaglašen u zelenoj sobi pa tek nakon toga biva iznešen pred ostale članice STO. U zelenoj sobi, prilikom usaglašavanja stavova, glavnu reč vode razvijene zemlje u skladu sa svojom ekonomskom i pregovaračkom snagom. Ovakav način uspostavljanja konsenzusa je netransparentan i destimuliše učešće zemalja u razvoju. Većina njih su dovedene u situaciju da budu samo informisane sa predlogom odluke na početku i usaglašenom odlukom na kraju. Pored toga, najveći deo zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja je potpuno isključen iz procesa donošenja odluka.

Nedostaci u načinu uspostavljanja konsenzusa prouzrokovali su veliki broj primedbi članica STO, koje su se osetile isključenim iz procesa donošenja odluka. Zbog toga se naučna i stručna javnost uključila u raspravu o postojećim problemima i predlozima za reformu sistema STO. Praksa da se odluke donose konsenzusom često diskriminiše zemlje u razvoju, zato što su one izložene ekonomskim i političkim pritiscima kojima se utiče na njihove pregovaračke pozicije. Pored toga, zbog ograničenih sredstava koje im stoje na raspolaganju, one nisu u stanju da se izbore sa velikim brojem sastanaka koji se često održavaju istovremeno (Marković, 2009, str.119-135). Svetska ekonomska kriza još više je otežala položaj zemalja u razvoju i najmanje razvijenih zemalja, koje permanentno ugrožava ponašanje Sekretarijata Svetske trgovinske organizacije, jer često nema neutralnu poziciju, već nastupa u skladu sa interesima razvijenih

zemalja. Na sastancima Ministarske konferencije često se dešava da se distribuiraju dokumenti za koje prethodno nije pribavljena saglasnost svih članica.

Međutim, dešava se i da se dobijena mišljenja pojedinih članica ignorišu. Pored toga, dokumenti često nisu dostupni na svim jezicima i često se ne ostavlja dovoljno vremena za diskusiju o njima. Međutim, kao osnovna zamerka ipak se ističe to da uspostavljanje konsenzusa kroz mehanizam zelene sobe sprečava mnoge članice da aktivno učestvuju u procesu donošenja odluka. Gotovo svi predlozi za reformu sistema odlučivanja u STO polaze od toga da je potrebno formirati jedno formalno ili neformalno savetodavno telo koje bi iznosilo predloge Generalnom savetu. U njegov sastav bi ušli predstavnici što većeg broja zemalja članica i to na osnovu jasnih i objektivnih kriterijuma kao što su učešće u svetskoj trgovini i ravnomerna geografska zastupljenost (Scott and Watal, 2000).

Na ovaj način bi se izbegli nedostaci sadašnjeg načina postizanja konsenzusa kroz zelenu sobu. Članice zelene sobe su na neki način samoizabrane na osnovu zainteresovanosti za određenu temu, a ne na osnovu objektivnih kriterijuma. Takođe, afričke zemlje uopšte nemaju predstavnike u zelenoj sobi. Mnoge od njih zbog male ekonomske snage nemaju stalne misije pri STO u Ženevi, jer nisu u stanju da ih finansiraju. Pored toga, zajedničko za sve predloge za reformu sistema odlučivanja u STO je i zalaganje da se prilikom donošenja odluka moraju uvažavati stavovi svih članica, a posebno zemalja u razvoju. Zemlje u razvoju ne bi trebalo da budu izložene ekonomskim i političkim pritiscima u toku pregovora. Podložnost pritiscima, koji su prisutni u bilateralnim kontaktima sa razvijenim zemljama, takođe umanjuje sposobnost zemalja u razvoju da ostvare svoje trgovinske i ekonomske interese. Da li će i kada doći do reforme sistema odlučivanja u STO prvenstveno zavisi od volje najuticajnijih članica - razvijenih zemalja. Polako, neke zemlje u razvoju, kao što su Kina, Indija i Brazil, počinju da nameću svoje stavove, ali ne u toj meri da bi mogli da podstaknu tako krupnu promenu (The Memorandum on the Need to Improve Internal Transparency and Participation in the WTO). Ulazak Rusije u STO će, zasigurno, poremetiti trenutnu ravnotežu snaga, ali pitanje je kada će se to desiti. Pri tome, presudan faktor može biti i uticaj trenutne ekonomske krize koja uslovljava i trgovinske tokove među zemljama članicama.

7 Neutralisanje negativnih efekata krize

Globalna ekonomija je i dalje u teškoj recesiji izazvanoj finansijskom krizom i akutnim gubitkom poslovnog poverenja. Međutim, trgovinska saradnja jedan je od preduslova privrednog prosperiteta u savremenom svetu. Kako bi se neutralisali negativni efekti sloma svetske trgovine u vidu treba imati upravo osnovne karakteristike kolapsa svetske trgovine. Sinhronizovani pad izvoza i uvoza praktično svih zemalja sveta je osnovna karakteristika svetske trgovine

do 2011. godine. Pad izvoza i uvoza zabeležen je i kod svih zemalja članice STO (za koje ona daje uporedne podatke) u periodu od trećeg kvartala 2008. godine do sredine 2010. godine. Kod svih zemalja Evropske unije, taj pad je iznosio preko 20%, a kod ne malog broja zemalja i preko 30% u tom periodu (Baldvin and Evenett, 2011). U najvećem broju zemalja ostvaren je pad ukupne trgovine između jedne četvrtine i jedne petine, i to u dužem vremenskom periodu.

Većina zemalja je na smanjivanje svetske tražnje i rezultirajući pad izvoza reagovala smanjenjem uvoza, tako da su stope pada izvoza i uvoza bile približno iste. Udeo trgovine u BDP je veći ukoliko je zemlja više uključena u globalne mreže ponude, tj. ako proizvodi koji su predmet njene razmene prolaze kroz veći broj faza prerade u lancu i nalaze se bliže finalnom proizvodu. Elastičnost izvoza je bitna i zavisi od makroekonomskih varijabli. Naime, uz pretpostavke dominantnog učešća izvoza u porastu domaćeg proizvoda i nepromenjene tehnologije, stopa rasta izvoza nadmašuje stopu rasta domaćeg proizvoda u recipročnoj meri u kojoj dodata vrednost od izvoza učestvuje u formiranju domaćeg proizvoda. U pitanju su nerazmenljiva, kapitalna i trajna potrošna dobra. To znači da se, pored uticaja neto i bruto principa obračuna trgovine i BDP, veći pad svetskog izvoza od BDP može objasniti i činjenicom da je u velikom broju zemalja učešće proizvoda koji ne mogu da budu predmet razmene uvećano (veliki deo sektora usluga), a da je recesijom smanjena ukupna tražnja više pogodila sektor razmenljivih proizvoda.

Rezultat je veći pad izvoza (razmenljivih dobara za kojima se tražnja više smanjila) i umereniji pad BDP jer su u njega uključene i usluge i potrošna roba za kojima se tražnja manje smanjila (Eaton et al., 2010). Potom, brojni eksperti su analizirali razliku između proizvodnje i trgovine trajnih potrošnih dobara i robe široke potrošnje. Upravo su različite promene tražnje te dve grupe proizvoda ključni razlog za veću redukciju trgovine od BDP u većini zemalja (McKibbin and Stoeckel, 2009). Na međunarodnu trgovinu se različito odrazio i oporavak s aspekta te dve grupe proizvoda: vrednost trgovine proizvodima široke potrošnje se već u prvom kvartalu 2011. godine približila predkriznom trendu, dok je trgovina kapitalnim i trajnim potrošnim dobrima zaostajala.

Jačanje vertikalne integracije i proširivanje međunarodnih lanaca ponude (kao jednog od najuočljivijih rezultata globalizacije) u dobroj meri je neutralisalo negativne efekte krize. Sve veći deo proizvodnje i trgovine obavlja se na sledeći način: repromaterijal i delovi iz jedne zemlje se dograđuju u drugoj, često i u trećoj zemlji i na kraju troše u četvrtoj. Dakle, delovi i komponente nekoliko puta pređu granicu, što ima važnu posledicu za vrednost trgovine: njihova vrednost se svaki put registruje u izvozu i uvozu, sve dok

finalni proizvod ne dođe do potrošača.⁴ Naime, to znači da u razvijenim međunarodnim lancima ponude smanjenje tražnje u periodu globalne krize ima manje posledice na BDP nego na obim trgovine.

Može se zaključiti da je jedan od razloga većeg pada trgovine od BDP upravo postojanje međunarodnih lanaca ponude. Naime, dovoljno je da se smanje isporuke samo u jednom segmentu lanaca ponude pa da to utiče na smanjenje isporuka svih drugih karika u lancu. Rezultat toga će biti smanjenje BDP, ali ne u tolikoj meri koliko multiplikovani efekti utiču na smanjenje trgovine. Stoga je neophodno sagledati razloge za skromniji pad od očekivanog u međunarodnim lancima ponude. Dva najvažnija razloga su (Altomonte and Ottaviano, 2009): (1) uspostavljanje lanaca podrazumeva određene nepovratne troškove, zbog toga će se firme unutar lanca pre prilagoditi (kroz zajedničko smanjenje ukupne ponude), nego što će pokidati lanac; (2) odnosi učesnika unutar lanca, po pravilu, su uređeni dugoročnim aranžmanima koje nije jednostavno prekinuti, jer se često realizuju u okviru multinacionalnih korporacija koje su voljne da u cilju održanja celog lanca, priskoče u pomoć slabijim učesnicima;

Međutim, kad je izvoz u pitanju, na jednoj strani su pad agregatne uvozne tražnje i smanjeni izvozni potencijali domaćih privreda, kao i povećani troškovi kreditiranja izvoza, a na drugoj strani su faktori koji su negativne tendencije ublažavali ili im, čak, menjali predznak. Na primer, jedan od tih faktora je preusmeravanje tokova roba i usluga (od domaćeg ka izvoznim tržištima). Drugi se odnosi na povećanje cenovnih vrednosti, ako je došlo do depresijacije nacionalne valute i ako je struktura domaćeg izvoza takva da je elasticitet inostrane uvozne tražnje dovoljno visok. Osim toga, na uvoz su posredno delovale i antikrizne mere.

Monetarna i fiskalna relaksacija podstakala je domaću tražnju, ali nažalost često selektivno – ka domaćim proizvodima. Pri tome je jedan deo tražnje, barem delimično, povratio izgubljeni uvoz. Suprotno su delovale indukovane mere protekcionizma u najrazličitijim oblicima.

8 Zaključak

Svetska finansijska kriza je u velikoj meri uticala na globalne trgovinske tokove posebno u okviru STO jer dolazi do niza poremećaja u odnosu na dinamičke i kontrolisane tokove koji su imali uzlazni trend pre pojave krize. Efekti krize na svetske trgovinske tokove mogu se podeliti u dve grupe. U prvoj grupi su efekti koje je direktno izazvala sama kriza. Drugu grupu čine oni efekti koji su izvedeni i koji su nastali usled preduzetih mera za prevazilaženje krize.

⁴ Ukupna trgovina se u vrednosnom izrazu kumulira svaki put kada komponente pređu granicu, a BDP se uvećava samo u meri dodate vrednosti.

Najočigledniji efekat globalne finansijske krize ogleda se u opštem gubitku poverenja, rastu poslovnog pesimizma i uzdržavanju od ulaganja, pogotovo dugoročnih i kapitalnih. U takvom poslovnom ambijentu, banke pooštravaju uslove kreditiranja, a države sve manje pozajmljuju jedna drugoj kapital.

Kao posledica, investicije i tražnja opadaju, menjaju se tokovi na međunarodnom finansijskom tržištu a umnogome i presušuju. To negativno utiče i na tokove trgovine (koji se i preusmeravaju) jer se troškovi povećavaju, a obim smanjuje. Promene u uvozu i izvozu, zajedno sa izmenjenim tokovima kapitala, uticali su (uz burne promene deviznog kursa) na promenu stanja u trgovinskim i platnim bilansima.

Međutim, u savremenim uslovima, se ne može govoriti o autarkičkom razvoju trgovine, a globalna ekonomska i finansijska kriza daje poruku da se izlaz iz nje ostvaruje lakše kroz integraciju, razmenu i partnerstvo, pri čemu povećanje obima trgovine može, bez sumnje, predstavljati jedan od najefikasnijih izlaza.

Iako je EU najznačajniji akter u međunarodnoj trgovini, njena konkurentnost u nekim manje tehnološki intenzivnim sektorima je na udaru konkurencije iz zemalja u razvoju. Iako je EU svetska trgovinska sila, ona štiti veliki deo sektora privrede od inostrane konkurencije.⁵ Glavni instrumenti koje koristi u tu svrhu su necarinske barijere i opšte je poznato da EU koristi ove mere u znatnom obimu. Tu se ističu antidamping mere, i njihova upotreba u periodu svetske ekonomske krize raste.

Poremećeni svetski trgovinski tokovi usloveli su i drugačije ponašanje STO u ostvarivanju proklamovanih ciljeva. Oživljavanje svetske ekonomije bez odlaganja zahteva drugačije mere makroekonomskog regulisanja, kako na nivou nacionalnih privreda, tako i na nivou multilateralne kordinacije, u okviru STO, odnosno vraćanje izvornim principima. Neophodno je globalno i simultano uravnoteženje, pri čemu u prvom planu ne bi trebalo da bude potpuno otklanjanje neravnoteža, pošto to u ovom trenutku ne bi bilo ni poželjno a ni moguće.

Literatura

- Altomonte, C. and G. Ottaviano (2009) Resilient to the Crisis? "Global Supply Chains and Trade Flows", <http://www.voxey.org/index.php?q=mode/4289>, 28.3.2011.
- Baldvin, R. and S. Evenett (2010) Introduction and the Recommendation for the G20, in: Baldvin, Richard and Simon Evenett (ur) *The Collapse of Global Trade Murky Protectionism and the Crisis, Recommendation for the Crisis Recommendation for the G20*, Centre for Economic Policy Research.

⁵ Na primer, EU još od osnivanja EEZ 1957. godine ima Zajedničku poljoprivrednu politiku (KAP) čiji je važan segment zaštita domaće poljoprivredne proizvodnje od inostrane konkurencije.

- Bems, R., R. Johnson and Yi, K. (2010) *Demand Spillovers and the Collapse of Trade in the Global Recession*, IMF Working Paper, No. 142.
- Bijelić P. (2008) *Međunarodna trgovina*, Ekonomski fakultet, Beograd.
- Bini-Smigli, L. (2008) *The financial crisis and global imbalance – two sides of the same coin*, Speech at the Asia Europe Economic Forum conference The Global Financial Crisis: Policy choices in Asia and Europe, Beijing, 9 December 2008, ; <http://www.bis.org/review/r081212d.pdf>; 28.03.2013.
- Blanchard, O. and G. M. Milesi-Ferati (2010) *Global Imbalances: In Midstream?* IMF Staff Position Note No. 29.
- Bloomberg, (<http://www.bloomberg.com/apps/news?pid=20601085&sid=aVW11LBGT,08>).
- Cauntervalling Institutions: By Exporting Country, 01/01/1995-31/12/2011, Internet: http://www.wto.org/english/tratop_e/scm_e/CV_IntitiosByExpCty.pdf
- Claessens, S., S. Evenett and B. Hoekman (ur) (2010) *Rebalancing the Global Economy: A Primer for Policymaking*, Centre for Economics Policy Research.
- Eaton, J., S. Kortum, B. Neiman and J. Romalis (2010) *Trade and Global Recession*, <http://faculty.chicagobooth.edu/john.romalis/research/EKNR.pdf>, 28.03.2013.
- European Commission Proposal for Reform of the World Trade Organisation (2000), http://ec.europa.eu/external_relations/index.htm, 01.12.2008.
- Freund C. and E. Omelas (2011), *Regional Trade Agreements*, Policy Research Working Paper 5314, World Bank.
- Hoekman, B. and J. Wilson (2012) Aid for Trade Building on Program Today for Tomorrow's Future, in Fardoust Shahrokh, Yongbeom Kim and Claudia Sepulveda (ur) *Postcrisis, Growth and Development*, World Bank, Washington, D.C. 2011.
- IMF (2010) *World Economic Outlook (WEO) Recovery: Risk and Rebalancing*, IMF, October.
- IMF (2013) *World Economic Outlook Database*, IMF, April.
- Jeffrey, F. (2010) Global Trade in the Aftermath of the Global Crisis, in: Baldwin, Richard (ur) *The Great Trade Collapse: Causes, Consequences and Prospects*, Centre for Economics Policy Research.
- Krueger, A. (2010) Protectionisms and the Crisis, in Richard Baldwin and Simon Evenett (ur) *The Collapse of Global Trade, Murky Protectionism and the Crisis > Recommendations for the G20*, Centre for Economics Policy Research.
- Marković, I. (2009) *Reforma sistema odlučivanja u STO*, Ekonomski horizonti, Ekonomski fakultet Kragujevac, br.1/2009, str.119-135.
- Maurer, A. and C. Degain (2010) *Globalization and Trade Flows: What You See is not What You Get*, World Trade Organization, Working Paper, No.12.
- McKibbin, W. and A. Stoekel (2009) *The Potential Impact of the Global Financial Crisis on World Trade*, World Bank Policy Research Working Paper No.7606.
- Obstfeld O. M. and K. Rogoff (2000) *Perspectives on OECD Economic Integration: Implications for US Current Account Adjustment*, Center for International and Development Economic Research, Institute of Business and Economic Research, UC, Berkeley.

- Petrović, P. i Ž. Jović (2012) *Međunarodna politika*, Institut za međunarodnu politiku i privredu, Beograd, br.1147, jul-septembar 2012.
- Rapajić, S. (2011) *Uticao svetske finansijske krize na međunarodnu robnu trgovinu i strane direktne investicije*“, *Međunarodna politika*, Vol.62, br.1143,
- Rapajić, S. (2013) *Svetska trgovinska organizacija i preduzeća u spoljnoj trgovini*, Ekonomski fakultet, Beograd, str.135.
- Scott, J. and J. Watal (2000) *Decision-Making in the WTO*, Institute for International Economics, Washington, www.iese.com, 07.12.2008.
- The Memorandum on the Need to Improve Internal Transparency and Participation in the WTO”, 2003, Internet, 07/12/08, www.oxfaminternational.org
- UNCTAD (2012) *World Investment Report*, UNCTAD, UN, New York and Geneva.
- WTO (2011) *International Trade Statistic*, WTO.
- WTO (2012) *Short term merchandise statistics*, WTO.
- WTO (2012) *World Trade Report 2012. Trade and public policies: A closer look at nontariff measures in the 21st century*, WTO, Geneva.
- WTO, <http://www.wto.org>
- WTO, *Trade Policy Reviews*, http://www.wto.org/english7/tratop_e/trp_e/trp_e.htm.
- Zubić-Petrović, S. i A. Raković (2005) *Svetska trgovinska organizacija – Pravni instrumenti i savremene tendencije*, Ministarstvo za međunarodne ekonomske odnose Srbije i Crne Gore, Beograd.

THE IMPACT OF THE GLOBAL FINANCIAL CRISIS ON WORLD TRADE

Abstract: Modern economic and financial crisis has caused a significant reduction in trade flows, for the first time since the Second World War, so it is often referred to as the trade crisis. Despite many benefits and disadvantages of liberalization as key features of modern age, the current crisis has led to a reassessment of these positions affecting the introduction of protectionist measures and the strengthening of regional ties and alliances. The question that arises is how the future trade flows will look like and whether regional integration will prevail over multilateral and liberalized trading system. The financial crisis quickly became the economic crisis that hit all sectors. The first visible effects of the crisis were reflected in a sharp fall in trade flows, and conditioned drop in demand, which led to a fall in production and employment. The first reactions of numerous countries were protectionist measures in order to protect national interests. This again aroused debate between proponents of liberalism and protectionism, where the effects and the origins of the crisis favored the latter. Economic decision makers, faced with the pressing economic problems, tried to mitigate them (at least in the short-term) turning more to regional partners, and less to the world market.

Keywords: financial crisis, trends in trade, globalization, regionalization, WTO.